

Designa in, designa ut

Social exkludering i det offentliga rummet
– En fråga för landskapsarkitekter

Charlotte Sellbrandt & Julia Vilkénas

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land
Sveriges lantbruksuniversitet Uppsala
Landskapsarkitektprogrammet 2011

*SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Fakulteten för naturresurser och
lantbruksvetenskap*
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur
EX0529 Kandidatarbete i landskapsarkitektur, 2011
15 hp på landskapsarkitektprogrammet, Uppsala
© Charlotte Sellbrandt & Julia Vilkénas
Titel: Designa in, designa ut. Social exkludering i det offentliga rummet. –
En fråga för landskapsarkitekter.
Engelsk titel: Designing in, designing out. Social exclusion in the public
space. –An issue for landscape architects.
Omslagsfoto: Sergels torg (Julia Vilkénas, 2010)
Nyckelord: Social exkludering, hemlösa, det offentliga rummet,
demokrati, design.
Handledare: Katri Lisitzin, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land
Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Under 2000-talet har det blivit allt viktigare för städer att genom upprustning ordning attrahera investerare, invånare och turister. Upprustning av offentliga miljöer och en ökad övervakning bidrar till en allt mer homogen stad. I centrala delar av svenska städer ses hemlösa och missbrukare ofta som ett hot mot platsens marknadsvärde. För att undvika att missbrukare och hemlösa vistas på offentliga platser omformas dessa för att bli mer öppna och ljusa. För att undvika att människor vistas för länge på platser tas bänkar bort eller utformas bänkar som det inte går att ligga på. Att det i samhället finns en rädsla för avvikande sociala grupper grundar sig i de fysiska och sociala regler som definierar livet i staden. Genom att använda det offentliga rummet på alternativa sätt går hemlösa och missbrukare ofta emot de sociala normer som finns på en plats och stör på så vis den allmänna ordningen.

Frågan som vi ställer oss är hur landskapsarkitekter via design kan skapa platser där människor accepterar varandra? Via samtal med landskapsarkitekter och planerare ger vi en grundläggande förståelse för hur design kan leda till social inkludering eller exkludering.

Vi studerar litteratur för att belysa samband mellan historien, sociala normer, lagar, fysiska element och social exkludering. I uppsatsen tar vi upp exempel på platser med konflikter rörande hemlösa och missbrukare.

Under utbildningen har vi uppmärksammat att funktionsuppdelad landskapsarkitektur är vanligt då man idag vanligtvis designar platser specifikt för en målgrupp eller aktivitet. Vi ser en problematik med en funktionsinriktad gestaltning då det kan begränsa hur och av vem en plats används. Vid problem med att hemlösa och missbrukare tar över platser är det viktigt att via design inkludera fler sociala grupper. Att dela upp stadens invånare förhindrar möten mellan människor, vilket kan leda till fördomar och segregation. Vi anser att platser av god kvalité ska innehålla alla sorters brukare där hemlösa och missbrukare kan delta utan att störa.

Abstract

In the 21st century it has become increasingly important for cities to attract investors, locals and tourists through modern design, order and a clean environment. Upgrading of public spaces and increased surveillance results in an increasingly homogeneous city. A consequence when cities desire for order and cleanliness has been that homeless people often are seen as a threat to the city's market value. In order to prevent addicts and homeless people for staying in public places, these places are being redesigned to be more open and bright. Benches are being removed or designed so that people cannot lay down on them, which creates an environment where people will not stay for a longer period. The fear for antisocial groups in the society is based on the physical and social rules that define life in the city. By using the public space in alternative ways homeless people and addicts often opposes to the social norms and thereby disturbs the public policy.

In this thesis we ask ourselves how landscape architects through design, can contribute to create places with high social acceptance between people? Through conversations with landscape architects and city planners, we provide a basic understanding of how design can lead to social inclusion or exclusion. We refer to literature to illustrate how history, social norms, laws, physical elements and social exclusion are related. The theses contain examples of places with conflicts concerning the homeless people and addicts.

During our studies at the landscape architect bachelor program we have noticed that a function divided landscape architecture is common. Today landscape architects usually design places for a specific target group or activity. We see a difficulty with a function-oriented design, as it can restrict how and whom a place is used by. In cases of places that homeless people and addicts have taken over, it is important that through design include more social groups. To divide the city's residents from each other to prevent meetings between people can lead to prejudice and segregation. We believe that public places of good quality contain all kinds of users, where homeless and addicts can participate without interfering.

Introduktion

Under våra tre år som landskapsarkitektstudenter har frågor väckts kring relationen mellan människan och den fysiska miljö hon vistas i. Landskapsarkitektur handlar många gånger om att bemöta människors krav och underlätta deras vardagsliv. Under utbildningen diskuterar vi ofta tillgänglighets- och säkerhetsfrågor samt hur miljöer kan gestaltas för att tillgodose barns, ungdomars och äldres behov. Däremot är missbrukare och hemlösa grupper som vi sällan talar om. Vi saknar kunskap om hur vi som landskapsarkitekter kan skapa platser där sammanhållning mellan människor stärks och fördomar motverkas.

Bakgrund

Att hemlösa och missbrukare vistas på offentliga platser ses ofta som ett problem och olika designgrepp används för att få dem att inte uppehålla sig i offentliga miljöer. Ett sätt är att rusta upp den offentliga miljön och därmed förändra förutsättningarna för de missbrukare och hemlösa som vistas på platsen (Olsson 2008, s 67).

På Malmö central har man designat bänkar där sittytan lutar, detta är något som på senaste tiden diskuterats i olika nyhetsmedier bland annat i Sydsvenskan (Anjou 2011). Att designa bänkar som inte går att ligga på har blivit en vanlig metod. I Malmö var detta en metod för att få hemlösa och missbrukare att inte vistas på stationsområdet under en allt för lång tid. Malmö stad har anmälts till diskrimineringsombudsmannen på grund av att människor med fysiskt handikapp, äldre och barn har svårt att sitta på och resa sig i från bänkarna (Anjou 2011).

Elisabeth Lilja (1995, s.6) poängterar att det som landskapsarkitekt är viktigt att vara medveten om att det vid varje projekt skapas ett nytt förhållande mellan de byggda elementen och människan. Utformningen av en plats påverkar hur den används och hur individer bemöter varandra på den. Att skapa en stad med offentliga miljöer där alla invånare känner delaktighet och samhörighet är en utmaning för dagens landskapsarkitekter, arkitekter och planerare. Begreppet offentligt är komplext och vad som upplevs offentligt skiljer sig åt mellan människor. Björn Anderson (2002, s. 24) definierar begreppet offentlig plats, som en plats dit alla människor ska ha tillgång och där alla ska ha samma rättigheter och skyldigheter.

Hemlöshet i Sverige

För att få förståelse för hemlöshetssituationen i Sverige ger vi en bakgrund med utgångspunkt från Socialtstyrelsens rapport från 2005

(Socialstyrelsen 2005). Detta är den senaste kartläggande om hemlöshetens omfattning i Sverige då en uppdaterad version sammanställas under året 2011.

Socialstyrelsens kategoriserar hemlösa i fyra olika situationer. Vår uppsats berör *situation 1*, till denna situation tillhör personer som är i en akut boendesituation, så som uteliggare eller personer som bor på härbärgen (Socialstyrelsen 2005, s. 50). I socialstyrelsens rapport dokumenteras att det finns omkring 17800 hemlösa personer i Sverige. Under 2005 befann sig 3600 personer i *situation 1*. Tre fjärdelar av alla hemlösa är män. Människor som är hemlösa befinner sig ofta i komplexa situationer, med flera olika problem bland annat missbruk och psykisk ohälsa (Socialstyrelsen 2005, s.48, 49). En jämförelse mellan socialstyrelsens rapport från 1999 med rapporten 2005 visar att antalet personer som bor på härbärgen har ökat från 550 till 1650 från 1999 till 2005 (Socialstyrelsen 2005, s. 82). Per Lyredahl¹ menar att många av personerna i *situation 1* inte har någon möjlighet att komma in på bostadsmarknaden då de saknar kontakter utanför missbrukarkretsar. Då dessa människor inte har något riktigt hem blir det offentliga rummet en stor del av deras vardagsliv. Med denna bakgrund och med den ökande bostadslösheten på 2000-talet tycker vi som landskapsarkitektstudenter att det är viktigt att social exkludering i det offentliga rummet diskuteras och uppmärksammas.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka om det finns något samband mellan utformningen av offentliga platser och social exkludering. Vi vill åskådliggöra hur platsers utformning påverkar människors sociala acceptans. Vi vill undersöka hur landskapsarkitekter förhåller sig till hemlösa och missbrukargrupper vid planering och utformning av offentliga platser. Med uppsatsen vill ge en inblick i historien, sociala normer, lagar och fysiska element som staden är uppbyggd av. Med detta som utgångspunkt och fokus på hemlösa och missbrukare, vill vi skapa en grundläggande förståelse för varför social exkludering existerar i stadens offentliga rum.

Denna uppsats är av intresse för arkitekter, planerare och landskapsarkitekter och ger en uppfattning om vilken hänsyn som tas till hemlösa och missbrukargrupper när offentliga rum gestaltas och planeras. Målet med uppsatsen är att väcka frågan om social exkludering i det offentliga rummet. Vi vill skapa en diskussion kring hur landskapsarkitekter har möjlighet att utforma platser med hög social acceptans.

¹ Samtal: Per Lyredahl, Verksamhetschef, Sagahemmet, 2011-04-28

Frågeställning

Huvudfråga:

- Hur kan landskapsarkitekter utforma platser där toleransen mellan människor är hög?

Delfrågor:

- Vad påverkar social exkludering på offentliga platser?
- Vilken betydelse har gestaltningen för social exkludering på offentliga platser?

Avgränsning

De platsexempel som tas upp i uppsatsen är från Sverige då det offentliga rummet och hur de används ingår i större politiska perspektiv som skiljer sig åt mellan länder. Vi försöker inte att hitta någon lösning på de sociala problem som rör missbrukare och hemlösa då det är en fråga om samhällets resurser och politik. I uppsatsen läggs ingen tyngd på hemlösas och missbrukares psykiska hälsa. Vi studerar inte privata platser eller inomhusmiljöer, då detta arbete syftar till att studera offentliga utomhusmiljöer.

Metod

Litteratur

Ungefär hälften av vår arbetstid inneburit att studera litteratur. För att hitta litteratur som berör vårt ämne valde vi att använda oss av Libris, Google scholar, Epsilon och Google. Våra sökord var: offentligt, plats, rum, privatisering, stadsliv, social exkludering, missbrukare, hemlösa, socialstyrelsen, landskapsarkitektur, arkitekter, design och lutande bänkar. Dessa ord kombinerade vi på olika sätt och vi sökte på svenska och engelska. Genom vår litteratursökning fann vi vetenskaplig litteratur som berör begreppet ”offentlig” vilket kunde ge oss en fördjupad förståelse för begreppet och dess innebörd. För att få en överblick kring varför social exkludering sker i det offentliga rummet har vi läst litteratur som tar upp sociala och politiska lagar som definierar offentliga platser. Vi fann en stor mängd litteratur som berörde sökorden men valde enbart ut det som vi ansåg var väsentligt för landskapsarkitekter att veta inom social exkludering i det offentliga rummet. När vi började vår litteratursökning pågick det en debatt i nyhetsmedier kring lutande bänkar och missbrukares plats i det offentliga rummet. Därför har vi sökt information från olika nyhetsmedier för att hitta uppdaterade artiklar som berör hemlösa och missbrukare i det offentliga rummet.

Samtal

Vi valde att samtala med våra informanter och utgick från frågor som var både platsspecifika och mer allmänna om landskapsarkitektens arbetsätt. Vi valde att inte styra samtalen kring ett frågeformulär då social exkludering är ett brett ämne och av diskuterande form.

Genom samtal med landskapsarkitekter ville vi få en inblick i hur landskapsarkitekter arbetar för att motverka konflikter som uppstår mellan hemlösa, missbrukare och övriga brukare på offentliga platser.

Här följer en presentation av våra informanter:

För att få en förståelse för de platser vi har observerat valde vi att prata med landskapsarkitekterna **Bengt Isling**, Nyréns Stockholm och **Mattias Nordström**, White Uppsala som varit delaktiga i ombyggnationen av Norra Bantorget i Stockholm och nya resecentrum och stråket vid Östra Ågatan i Uppsala. Vi valde att ställa frågor om utformningen av platserna, varför de nya platserna fått sina utseenden och vad som varit huvudmotivet i utformningen. Vi samtalade även om exkludering i offentliga miljöer och hur man som landskapsarkitekt kan undvika att designa ut sociala grupper. Vi diskuterade kring om det finns något som är viktigt att tänka på i utformning och gestaltning av offentliga platser för att människor skall få ökad social acceptans på platsen.

Vi pratade med **Alexander Sthåle**, landskapsarkitekt och teknologie doktor, Spacescape, för diskutera territoriella konflikter och hur han tror att de uppkommer. Vi styrde samtalet kring vad landskapsarkitekter bör tänka på i stadsplanering för att social exkludering inte skall ske.

Genom artikeln ”Den trygga staden –men för vem” som berörde ämnet social exkludering fick vi reda på att **Gerd Cruse Sondén**, arkitekt Tryggare och mänskligare Göteborg och forskare på Chalmers, jobbar med trygghetsfrågor och forskar i ämnet. Vi pratade med henne för att få reda på mer om ämnet och hur och varför hon tror social exkludering uppstår. Vi ville ta del av Cruse Sondén erfarenheter kring vikten av det offentliga rummet.

Mia Andersson-Ek, kulturgeograf Tryggare och mänskligare Göteborg, fick vi kontakt med genom Cruse Sondén. Andersson-Ek har varit med i en grupp som arbetade med projektet kring problemet med missbrukare vid Frölunda torg i Göteborg. Vi fick reda på information om projektet och platsen och frågade även om trygghetsfrågor och städers utveckling idag.

Per Lyredahl, verksamhetschef Sagahemmet, arbetar på ett härbärge för hemlösa i Uppsala. Han hade lång erfarenhet kring frågor som rör hemlösa och deras vanor och levnadssätt. Han kunde även berätta var många hemlösa och missbrukare vanligtvis vistas i Uppsala.

Vi pratade med **Bianca Maria Hermansen**, Arkitekt och urbandesigner, Gehl Architects, om hur och varför social exkludering uppstår i stadsmiljöer och hur man kan jobba för eller emot detta. Gehl är ett känt företag som länge har jobbat med sociala aspekter i stadsplanering och arkitektur.

Vi kontaktade en **möbeldesigner**, som arbetar på ett stort möbelföretag och med designar möbler för offentliga utomhusmiljöer. Då lutande bänkar och detaljer på design i offentliga miljöer varit en del av vår

uppsats var det intressant för uppsatsen att få information kring hur utomhusmöbler för offentliga miljöer utformas och designas.

Platsobservationer

Genom Lyredahl fick vi reda på att många hemlösa och missbrukare vistas på Östra Ågatan. Detta tyckte vi var intressant då vi visste att Östra Ågatan nyligen rustats upp. Vi valde att undersöka Östra Ågatan närmare för att ta reda på hur omformningen påverkat det offentliga livet där. Lyredahl berättade även att centralstationen tidigare varit en plats där hemlösa och missbrukare visats men att de flyttat på sig i och med upprustningen av platsen. Eftersom upprustningen av Uppsala centralstation till skillnad från Östra Ågatan lett till att missbrukare inte längre vistas på platsen valde vi att studera och jämföra nya resecentrum med Östra Ågatan. Då vi genom Bengt Isling fick reda på att missbrukare vistades på Norra Bantorget i Stockholm innan upprustningen, valde vi att göra observationer där. Vi ville undersöka vilken effekt upprustningen av platsen hade på de brukargrupper som vistades på platsen.

För att få en uppfattning kring platserna och eventuella territoriella konflikter med hemlösa och missbrukare valde vi att besöka platserna vid två tillfällen. Ett besök runt klockan 14.00 och ett besök cirka 18.00. För att få en uppfattning om hur dessa platser används och av vilka har vi valt att studera platserna när det har varit bekvämt att vistas utomhus. Från de grundkunskaper och erfarenheter vi erhållit under utbildningen har vi valt att titta på specifika element på platserna.

Växtlighet: När vi har studerat växtligheten har vi tittat på om det finns vegetation som skymmer sikten på platsen. Växtlighet som skymmer sikten tas ofta bort vid upprustning, där det har varit problem med säkerhet eller där missbrukare och hemlösa vistats.

Sittplatser: Vi har studerat sittplatser för att de är element som påverkar hur människor uppehåller sig på en plats. Det är även vanligt att omforma bänkar eller ta bort dessa där hemlösa och missbrukare vistas. När vi har studerat sittplatser har vi valt att titta på hur dessa är utformade. Frågor som vi ställt oss är om de går de att ligga på dem, består de av varma eller kalla material? Är de placerade i grupp eller inte? Finns det andra sitt- eller liggmöjligheter på platsen förutom de specifika sittplatserna?

Det mänskliga flödet (se begreppsprecisering nedan): Vi har valt att undersöka det mänskliga flödet på platserna för att se hur det påverkar människors sociala acceptans. Vi har valt att vid båda besöken uppskatta och jämföra mängden besökare och passerade på platserna.

Öppet eller slutet: För att missbrukare och hemlösa ofta befinner sig på mer slutna eller skymda platser har vi valt att titta på om platserna upplevs öppna eller slutna. Genom att undersöka hur avskild platsen upplevdes ville vi undersöka om det fanns någon koppling till om platsen användes av missbrukare och hemlösa.

Begreppsprecisering

För att förtydliga definitionen av begrepp som används i uppsatsen har vi valt att nedan redogöra för dessa.

Missbrukare: När vi skriver om missbrukare syftar vi på människor med alkohol- och narkotikaproblem som under längre tid uppehåller på offentliga platser.

Social exkludering: Vi använder begreppet i förhållande till det allmänna livet på offentliga platser. Med social exkludering menar vi när individer utestängs från offentliga platser via sociala normer.

Hemlös: Socialstyrelsen har en bred definition av begreppet ”hemlös” (Socialstyrelsen 2005, s.20). När vi i vår uppsats skriver om hemlösa syftar vi till de individer som är hänvisade till härbärgen, jourboenden eller är uteliggare

Offentlig plats: I uppsatsen diskuteras det offentliga rummet. Vi gör ingen skillnad på begreppen ”offentlig plats” och ”offentligt rum” även om offentligt rum inte är ett juridiskt begrepp. Offentlig plats definieras enligt Ordningsslagen 1 kap 2 §:

”Med offentlig plats enligt denna lag avses; 1. allmänna vägar, 2. gator, vägar, torg, parker och andra platser som i detaljplan redovisas som allmän plats och som har upplåtits för sitt ändamål, 3. områden som i detaljplan redovisas som kvartersmark för hamn- verksamhet, om de har upplåtits för detta ändamål och är tillgängliga för allmänheten, samt 4. andra landområden och utrymmen inomhus som stadigvarande används för allmän trafik” (SFS 1992:1617).

Eftersom detta begrepp är en väsentlig del i vår uppsats har vi valt att diskutera begreppet under rubriken *Definition av det offentliga rummet*.

Social acceptans: När vi använder begreppet social acceptans är det i förhållande till offentliga platser. Vi diskuterar utomhusmiljöer utifrån hög eller låg social acceptans. På en plats där människor har hög social acceptans kan en mängd olika brukargrupper trivas och vistas utan att konflikter på platsen uppstår. Tvärt emot är en plats där människor har låg social acceptans en plats som endast rymmer en eller ett fåtal olika sociala grupper.

Mänskligt flöde: Begreppet använder vi i förhållande till en plats och innefattar de människor som vistas på eller är på väg till, ifrån, förbi, och igenom en plats.

Territorium: Ett territorium skapas när en grupp människor tar över en plats och på så vis skapar ett revir. Det är vid sådana tillfällen förekommande att andra sociala grupper känner sig ovälkomna eller obekväma på platsen.

Social exkludering i det offentliga rummet

Under detta avsnitt behandlas det offentliga rummets utveckling och definition. Även människans relation till det offentliga rummet, stadens profilering samt sociala aspekter i planeringen beskrivs under kapitlet.

Det offentliga rummet

Definition av det offentliga rummet

För att förstå komplexiteten med social exkludering på offentliga platser är det betydelsefullt att diskutera upplevelsen av och vad som menas med offentligt plats. I avhandlingen *Öppna rum* diskuteras begreppet ”offentlig” av Björn Andersson (2002). Andersson förknippar offentlig med orden öppen, tillgänglig, gemensam och kollektiv. Stadens öppna torg och gator är önskningsvärt platser där människor från alla kulturer, åldrar och folkslag möts. På offentliga platser ska människor som vistas där känna att de alla har samma rättigheter och skyldigheter. För att jämställdhet och gemenskap ska skapas är det viktigt att alla människor i samhället, oavsett samhällsklass, kan delta på offentliga platser. En offentlig plats skapas genom att människor tolererar varandra trots olikheter. Det är denna tolerans som definierar en offentlig plats (Andersson 2002, ss. 20-28).

Enligt Don Michell finns det en motsägelse om det offentliga rummet, dels krävs en viss ordning och oförutsägbarhet för att det ska fungera som en demokratisk plats. Dels pekar den demokratiska teorin på att det krävs en viss ordning och rationalitet för att framgångsrika demokratiska samtal skall kunna äga rum på offentliga platser (Mitchell 2003, s. 131). Det offentliga rummet i den moderna staden har alltid varit komplext och också ett motstridigt rum (Mitchell 2003, s. 179).

Enligt Henri Lefebvre är det för medborgare viktigt att ha möjlighet att förändra och påverka det offentliga rummet. Det är på offentliga platser som människor kan synas och få rätt till staden. För att människor ska kunna påverka är det betydelsefullt att det offentliga rummet är neutralt och objektivt (Lefebvre 1991, s 98). Lina Olsson menar att en sammanhållning mellan människor endast kan skapas om alla grupper i samhället kan ta del av det offentliga rummet. Dock har högutbildade och män större tillgång till det offentliga rummet än övriga sociala grupper i samhället (Olsson 2008, s. 97).

Utveckling av offentliga platser

För att förstå varför social exkludering genom design uppstår redogör vi kortfattat för hur det offentliga livet i staden utvecklats.

Begreppet ”offentlig” kan spåras till grekiska agoran som var en offentlig plats i staden under antiken. Det offentliga livet var då väl reglerat och hanterades inte under demokratiska former. Agoran fungerade som en plats för politik, handel, nöjen och beslutsfattanden (Mitchell 2003, s.131). Gator och torg med ursprung ur den grekiska agoran, har aldrig varit platser för fri interaktion utan snarare platser som uteslutit människor. Människorna som möttes på dessa platser var noggrant utvalda och bestod på så vis av en homogen social grupp. Människor som tog del av agoran var högt respekterade i samhället och hade vanligtvis en hög rättslig status. Slavar, kvinnor och invandrare var officiellt exkluderade ur det offentliga rummet. I denna exkludering rotar sig dagens offentliga liv i västerländska städer (Mitchell 2003, ss. 131,132).

Enligt Hans Paul Bahrtdt (1967, s.50) uppstod det moderna urbana livet ur marknadsplatser på medeltiden. På marknadsplatser möts människor från olika samhällsskikt och genom att man fritt rör sig mellan olika stånd uppkommer interaktion mellan människor. Staden präglas och kännetecknas av stadens marknad. Det var på marknadsplatser under medeltiden som stadens samhällsklasser uppstod. Där skapades en tydlig gräns mellan människor i staden som kunde delta i marknadslivet och de som inte hade möjlighet.

Lilja (1995, ss.43, 45,46) ser ett samband mellan moderniseringsprocessen som började under 1800-talet och en förändrad människosyn i Sveriges städer. Det var under moderniseringen som fattigdomen blev påtaglig. Individerna började ses som ansvarig för sin egen utveckling, vilket ledde till att en ny människosyn utvecklades. Med denna nya människosyn började det anses som skamligt att vara fattig. Denna människosyn avspeglades även i den byggda miljön då man började skämmas för miljöer som var fallfärdiga och fula. Under modernismen skapades tydliga gränser i städer mellan olika sociala grupper. Offentliga platser fick en tydligare profil och de människor som vistades på platsen skulle representera miljön. Moderniseringsprocessen har inneburit ökad välfärd, ökad trygghet och ökad kontroll.

Sociala och fysiska gränser i stadens offentliga rum

I stadens offentliga rum finns sociala regler och normer som begränsar människors användande av rummet. Lefebvre menar att samhällsklasserna definieras i stadens offentliga rum, genom sociala och fysiska gränser (Lefebvre 1991, s 55). De sociala regler och relationer mellan människor är en del av vad Lefebvre kallar abstrakta rum i staden. Förbud uppkomna av normer är en slags överenskommelse mellan människor om användningen av det offentliga rummet (Lefebvre 1991, s 56). Genom att använda det offentliga rummet på alternativa sätt går hemlösa och missbrukare ofta emot de sociala normer som präglar en plats och stör på så vis den allmänna ordningen (Olsson 2008, s. 66).

Den fysiska platsen påverkar de sociala normer, exempelvis har platser med ekonomisk vinning påverkan på människors acceptansnivå och relation till varandra. Fysiska gränser i stadens offentliga rum är byggda element så som murar, stängsel och grindar. På många offentliga platser finns även skyltar och symboler som talar om hur platsen ska användas.

Symboler och skyltar är enligt Lefebvre ett sätt att få sociala gränser att bli fysiska (Lefebvre 1991, ss. 287, 288).

En offentlig plats styrs inte enbart av juridiska lagar utan även sociala normer sätter medvetet eller omedvetet upp gränser för platsen. Det är först när någon bryter mot de sociala gränserna på en offentlig plats som dessa gränser blir uppenbara. Sociala normer som präglar en plats skiljer sig åt mellan olika platser, vad som är socialt accepterat på en plats är inte alltid det på en annan. Vissa platser kan på så vis ha en större social acceptans än andra (Olsson 2008, s. 95). Regleringen av det offentliga rummet reglerar vilka typer av beteenden som anses lagliga och vilka grupper av människor som anses passa in (Mitchell 2003, s. 182). Om ett rum blir mindre tillgängligt genom sociala eller fysiska gränser för vissa grupper eller aktiviteter, kan detta hota rummets status som offentlig (Olsson 2008, s. 66).

För att skapa tillgängliga platser som inte utesluter någon social grupp är det viktigt att ha förståelse för att människor har olika erfarenheter som påverkar hennes uppfattning av den byggda miljön (Lilja 1995, s. 15). Den osynliga miljön har byggts upp genom historien med normer och regler, detta skapar en identitet på platsen som individer på olika sätt relaterar till. Planerare, arkitekter och landskapsarkitekter har uppgiften att genom byggda element skapa samhörighet mellan människorna i staden (Lilja 1995, s. 16).

Människan i det offentliga rummet

Relationer mellan människor i offentlig miljö

I Liljas rapport diskuteras vikten av att ha tillgång till ett hem. Hemmet är utgångspunkten där individer utvecklar sin identitet och därigenom finner en plats i samhället. Ett annat synsätt i Liljas rapport, är att gatan är den plats där personlig utveckling sker och där människor finner sin plats i samhället. Gatan är en viktig plats för möten och ickemöten mellan människor. För samhällets och individens utveckling är gatans mångfald och variation av betydelse. De byggda elementen i staden skapar förutsättningar för det offentliga livet, på så vis skapas nya möjligheter vid stadsutveckling för ett alternativt samhällsliv (Lilja 1995, s. 32).

Gerd Cruse Sondén² menar att torgen är en viktig plats för missbrukare och hemlösa, där kan man aktivt eller passivt delta och på så vis skapa sig en relation till samhället. Torget är enligt Cruse Sondén en accepterande plats och på så vis de sista sociala sammanhang man som hemlös och missbrukare kan delta i.

Alternativ användning av det offentliga rummet

De gränser som finns i stadens offentliga miljöer har betydelse för hur staden uppfattas och används. Offentliga platser och dess användning

² Samtal: Gerd Cruse Sondén, Arkitekt, Tryggare Mänskligare Göteborg, Göteborgs stad, 2011-05-02

påverkas av den övergripande planeringen. Även detaljers utformning har en viktig påverkan för användandet av det offentliga rummet. I många fall begränsar detaljer, såsom bänkar, människors användande av offentliga platser. Det offentliga rummet är inom ordnade ramar där användningen har normaliserats. Alternativ användning av det offentliga rummet uppfattas ofta som ett hot mot rummets status som ”offentligt” (Olsson 2008, ss. 230, 231).

Hemlösa vistas till stor del i det offentliga rummet men de är sällan räknade som en del av det. Genom stadens sociala gränser finns få socialt ”lagliga” platser för missbrukare och hemlösa. För de som har sitt vardagsliv i det offentliga rummet, blir privata aktiviteter visade och publika. Det är vid sådana tillfällen som det offentliga rummet blir till en plats för olagligheter och beteenden som inte hör hemma där (Mitchell 2003, s.135).

Hemlösas och missbrukares beteende i det offentliga rummet hotar i många fall den bilden som platsen och rummet är skapt för. De hotar ideologi som samhället har skapat, genom att de gör saker som inte är tänkta för platsen (Mitchell 2003, s. 183).

På offentliga platser kan rättigheter till platsen ifrågasättas, och bidra till att det blir en kamp om rättigheterna för rummet. Konflikter angående rättigheter kan därför delvis förstås som en typ av territoriell konflikt. Det är detta som händer då det uppstår konflikter mellan brukargrupper som exempelvis hemlösa och andra brukare. Det är inte säkert att konflikten som uppstår handlar om platsen i sig utan om beteendet och användningen av den. I ett klassamhälle, kan territoriella konflikter förstås genom att vara konflikter om legitimitet för olika användningsområden för en plats och därmed olika sätt för sociala grupper att hävda sina rättigheter. Om inte en tydlig plats finns för en viss social grupp i det offentliga rummet kommer denna grupp att skapa sig en sådan plats. Detta sker genom att en plats omformas i både mening och användandet av den (Mitchell 2003, s. 81)

Det finns platser som kan bli till gömda ”frihetsöar”. Dessa öar bildas när marginaliserade grupper tar över ett område och använder det till att hävda sina anspråk och rättigheter. Genom att ta över en plats skapar de ett territorium (Mitchell 2003, s. 134).

Bengt Isling³ hänvisar till Norra Bantorget i Stockholm som ett exempel där en grupp missbrukare överskred de sociala gränserna på platsen. Innan upprustningen av Norra Bantorget hade en missbrukargrupp tagit över platsen och använde delar av torget som toalett. Det blev ett problem då missbrukarna skapade ett territorium av platsen och på så vis utestängde andra besökare.

³ Samtal: Bengt Isling, Landskapsarkitekt, Nyréns, 2011-04-19

Profilering av staden

Privatisering av det offentliga rummet

“At the level of basic needs in a society where all property is private, those who own none (or whose interests aren’t otherwise protected by a right to access to private property) simply cannot be, because they would have no place to be.” (Waldron 1991 se Michtell, 2003 s. 46)

Dagens samhälle går mot att bli allt mer privatiserat, detta gäller även stora delar av stadens offentliga rum. Med en ökad privatisering finns det en risk att allmänna ytor så som torg, parker och andra urbana miljöer går förlorade som offentlig plats. En ökande kommersialisering av det offentliga rummet kan leda till att gallerior och uteserveringar tar upp större delar av stadsrummet för sin verksamhet. Detta får följder som att kapitalsvaga grupper stängs ute och inte har möjlighet att vistas på tidigare offentliga platser (Lieberg, de Laval & Åkerblom 2010, s. 239). En risk med att fler områden privatiseras är att det på privatägda platser görs mer för att kontrollera användare och beteenden än de på de platser som är kommunalt eller statligt ägda (Carmona et al. 2010 s.154) Att många offentliga platser privatiseras kan kopplas samman med att offentliga platser idag blir allt mer inriktade på kommers. Genom privatisering av offentliga miljöer, upplevs dessa platser inte alltid som allmänna eftersom gränserna blir otydliga mellan vad som är offentligt och privat. Vissa forskare menar att detta är ett hot och innebär ”the end of the public space” (Olsson 2008, ss. 43-46).

I *Bostadsnära natur* utgiven av Boverket, uppmärksammas att när städer och tätorter byggs ut skapas idag stadsdelar som saknar stadselement av allmän karaktär. Detta sker trots att dessa ytor har stor betydelse för hälsa, integration och social sammanhållning. Boverket uppmanar att det är dags att analysera och diskutera konsekvenserna av bristen på gemensamma ytor som en följd av en ökad privatisering och hög exploatering (Boverket 2007, s. 14).

Eftersom Cruse Sondén ser betydelsen av offentliga torg tror hon att det kan få negativa konsekvenser att det istället satsas på privata platser. Det är viktigt att värna om offentliga platser såsom torg och gator, då de är till för alla. Cruse Sondén menar att den ökade privatiseringen är en verklig demokratifråga (Cruse Sondén se Pihlblad, 2007).

Bengt Isling⁴ menar att genom en allt större inriktning på kommers skapas entydigare uppdelning av människor som vistas på dessa platser. Det blir en allt mer homogeniserad stad där vissa har större tillträde än andra.

Mattias Nordström⁵ menar att intresset för det offentliga rummet har ökat. Det har blivit mer attraktivt att vistas i staden och nöjen är en viktig del av det urbana stadslivet. Marknadsvärdet på offentliga ytor har ökat och privatisering har lett till ökad kommers med fler utomhusserveringar. Nordström tror att det ökade marknadsvärdet kan ha en påverkan på vilka

⁴ Samtal: Bengt Isling, Landskapsarkitekt, Nyréns, 2011-04-19

⁵ Samtal: Mattias Nordström, Landskapsarkitekt, White 2011-05-03

statliga och privata investerare vill ska vistas i det offentliga rummet och kan leda till ökad segregation.

Globalisering

Olsson (2008, ss. 31,32) diskuterar i sin avhandling hur städers strävan efter en ”schysst image” har en koppling till hur hemlösa behandlas och bemöts i det offentliga rummet. För städer i västvärlden idag är det viktigt att lyckas etablera sig på världsmarknaden. Hemlösa och missbrukare sänker genom sin närvaro marknadsvärdet på de platser där de vistas. Mia Andersson-Ek⁶ poängterar att städer vill vara ”på kartan” idag. Ett exempel på detta är Stockholms vision 2030 om att bli ”världens vackraste, renaste och tryggaste huvudstad” (Stockholms stad, 2011). I denna utveckling passar inte alltid hemlösa och missbrukare in.

Det är inte enbart den fysiska miljön som ska vara attraktiv, utan även människorna på platsen. Genom städers strävan mot en vacker stadsbild har övervakning på offentliga platser ökat och lett till att det blivit mer förekommande att människor som inte utseendemässigt passar in eller på andra sätt stör ordningen avisas från platsen (Carmona et al 2010, s. 152).

Med en ökad globalisering blir det allt viktigare att locka investerare, turister och nya invånare med en representativ stad. För att bli mer attraktiv och kunna konkurrera på den globala marknaden rustas många städer upp, det satsas en hel del på boendemiljöer, företagsområden, infrastruktur och konsumtionsmiljöer. Ett effektivt sätt för en stad att bli mer attraktiv är att marknadsföra och utvidga konsumtionsmiljöerna. Olsson menar att utvecklingen av konsumtionsmiljöer är den största faktorn som utformar och omvandlar stadsstrukturen idag. Det byggs externa köpcentrum utanför staden men också stadskärnan omvandlas, gallerior byggs och affärsstråk rustas upp. I takt med att städer rustas upp ökar de fysiska och sociala klyftorna mellan resurssvaga och resursstarka invånare. Detta leder till att den sociala differeringen på offentliga platser minskar. Genom att olika befolkningsgrupper separeras och därmed inte möts i de offentliga rummen skapas fördomar och en större rädsla mellan olika sociala grupper (Olsson 2008, ss. 30-34).

Ökad kontroll i det offentliga rummet

I västvärlden blir det allt vanligare med en urban politik som stänger ute människor som anses vara ett hot mot säkerheten. Det talas om en ny urban politik, genom en sådan politik blir det tillåtet att utestänga hemlösa och missbrukare då de är avvikande och på så vis utgör ett hot mot platsens ordning (Olsson 2008, ss. 34-36). I Sverige blir det allt vanligare med kameraövervakning och vakter på offentliga platser. Olsson (2008, ss. 37-41) skriver att hemlösa och missbrukare på en del platser körs bort, då de anses som oattraktiva och har en negativ påvekan på andra grupper som är mer resursstarka. En ökad övervakning i samhället skapar en obefogad rädsla mot avvikande människor.

⁶ Samtal: Mia Andersson-Ek, Kulturgeograf, Tryggare Mänskligare Göteborg, 2011-05-06

I boken *Public Places Urban Spaces* har man använt sig av begreppen ”hot spots” och ”cold spots” för att definiera platser som designar ut vissa grupper. Hot spots är platser med tydlig social exkludering, dessa definieras av upprustade områden i staden och av affärsdistrikt. Cold spots är platser med större social acceptans, dessa platser definieras av de människor som är exkluderade från hot spots. Cold spots är områden som ofta är mer slitna och har en högre social acceptansnivå. (Carmona et al 2010, ss. 153, 154). Problemet med att hemlösa ofta blir exkluderade i offentliga miljöer tror Isling⁷ kan vara en fråga om estetik. Hemlösa och missbrukare passar inte in i den byggda stadsmiljön.

Robert Ellickson menar att städer borde införa ett program av lagar och regler för offentlig mark, som inte bara är en universell metod som kan användas på alla platser. Det är lika ologiskt att ha en lag för alla offentliga platser som det är att ha samma hastighet för alla vägar. Ellickson anser att en rumslig stadsmiljözonering av urbana offentliga platser skall göras som en slags stads ”uppförandekod”. Han anser att det optimala är en zonering som är informellt utvecklad av medborgarnas egna normer och beteenden. Denna zonering skulle ses efter av förtroendeingivande personer. Det näst bästa sättet enligt Ellickson, är att städer skapar ett formellt system för offentlig stadsmiljözonering för olika typer av beteenden. Där även en grad av vårdslöshet är legitimt i vissa delar av staden (Ellickson se Mitchell 2003, s. 213). Ellickson menar att man kan dela in staden i en röd, en gul och en grön zon. I de röda områdena accepteras mer ljud, stök och fylla. De röda zonerna skulle stå för ca 5 % av innerstaden och fungerar som ”trygga hamnar för människor benägna att ägna sig åt förargelseväckande beteende”. Gula zoner skulle utge ca 90 % av innerstaden och vara ”en livlig mixad skål”. I de gula zonerna skulle det teatraliska och excentriska vara tillåtet i så pass stor utsträckning att de inte exkluderar någon. De gröna områdena skulle utge 5 %, är områden som är till för de ovanligt känsliga exempelvis äldre, föräldrar med småbarn och människor som föredrar lugn och ro (Ellickson se Mitchell 2003, s. 216) De olika områdena ska vara baserade på medborgarnas behov och önskemål. Ett problem kan vara att få vill förvalta de röda områdena, då det finns en risk att de förvandlas till getton (Mitchell 2003, s. 218). Mitchell (2003, s. 219) poängterar att det är viktigt att ha i åtanke vem som drar fördel av de sociala lagarna och vilka som inte gör det. Detta för att alla olika sociala grupper ska bli representerade i en stad och att allas intressen tillgodoses.

⁷ Samtal: Bengt Isling, Landskapsarkitekt, Nyréns, 2011-04-19

Sociala aspekter i planeringen

Sociala perspektiv saknas

För att förstå hur landskapsarkitekter ska kunna skapa offentliga miljöer med hög social acceptans och arbeta mot ett segregerat samhälle, är det av vikt att förstå och diskutera de sociala aspekterna i planeringsprocessen.

Jan Nyström menar att fysisk planering på många sätt kan bidra till en positiv mänsklig utveckling. Men det kan även leda till en allt för medveten planering, som i sin tur leder till negativ utveckling och går emot människors vardagsliv som de själva vill vara med att skapa (Nyström 2003, s. 251).

I PBLs (plan och bygglagen) portalparagraf nämns att sociala aspekter ska ingå den fysiska planeringen. Den senaste tiden har miljöanpassningar fått ökat utrymme i planeringen, däremot är de sociala aspekterna fortfarande dåligt representerade (Nyström 2003, s. 252). Nyström ger några tänkbara förklaringar: En anledning kan vara att markanvändningsplanering huvudsakligen bedrivs på kommunernas tekniska förvaltningar och att socialtjänsten sällan medverkar i arbets- och ledningsgrupper. Förvaltningskulturen gynnar ofta tekniska och naturvetenskapliga förhållningsätt och metoder. Nyström (2003, ss. 252-253) skriver att planerarnas yrkesutbildning sällan innefattar de sociala aspekterna i planeringen och att socialtjänsten inte har vana att hantera frågor rörande fysisk planering. Att män dominerar som planerare och beslutsfattare och att deras ställningstaganden oftast grundas på tekniska och ekonomiska intressen, kan vara en orsak till att de sociala aspekterna sällan kommer in i planeringen. Nyström (2003, s. 256) menar att det är nödvänligt med ett tvärvetenskapligt arbetsätt för att integrera sociala frågor i planeringen. Det är viktigt att ge kvinnor lika stort inflytande som män för en mer human planering.

Människosyn

I Göteborg har man under våren 2011 börjat jobba med ett nytt analysverktyg på stadsbyggnadskontoret, för att få tydligare fokus på människor i stadsplaneringen. Stadsbyggnadskontoret har arbetat fram ett verktyg som ska göra det möjligt att belysa stadens liv och aktiviteter i ett tidigt skede i planering (Bjerde 2011). I ett demokratiskt land behövs det en större lyhördhet för mänskliga värden, flexibilitet, och mångfald i planeringen. Det är av vikt att ta ansvar för den befintliga miljön där människor bor, arbetar och vistas men även för olika traditioner och livsstilar (Nyström 2003, s. 255).

En ökad förståelse för människors levnadsvillkor gör att planeringen bättre kan tillgodose de behov av välfärd, trygghet och frihet. Lilja (1995, ss. 6) understryker vikten av att ta in de sociala aspekterna i planeringen. Lilja menar att varje planeringssituation har ett unikt förhållande till människor, liksom varje byggd miljö förmedlar en viss människosyn på de som ska vistas på platsen.

En fråga som vi ställer oss när Nyström och Lilja pratar om ”ökad förståelse för människors levnadsvillkor” och ”människosyn” är om hemlösa och missbrukare är en del av dessa grupper.

Platsexempel

Människors toleransnivå på offentliga platser

Utformningen av en offentlig plats har betydelse för hur människor använder den och vilken relation som skapas mellan människorna på platsen. Landskapsarkitekter har möjlighet att skapa platser där hemlösa och missbrukare kan vistas tillsammans med andra brukargrupper utan att konflikter uppstår. Ståhle⁸ menar att Sergels torg, Nytorget, Mariatorget och Vasaparken är exempel på platser med hög social acceptans. Platserna är centralt belägna i Stockholm. Den sociala differeringen är hög och möten mellan olika sociala grupper äger rum utan att konflikter uppstår. Genom att platserna har ett högt mänskligt flöde av olika sociala grupper har inte en viss social grupp möjlighet att skapa ett territorium. Detta leder till att många olika brukargrupper kan använda platsen utan att konflikter uppstår.

I samtal med verksamhetschefen för härberget Sagahemmet berättar Lyredahl⁹ att de hemlösa i Uppsala ofta vistas på bänkar i närheten av systembolag. Vanliga uppehållsställen för missbrukare och hemlösa är längs med stråket vid Fyrisån, stadsparken och den lilla parkdungen på Bangårdsgatan. Missbrukare och hemlösa rör sig mellan dessa platser, sällan i en större radie än en kilometer. Lyredahl⁹ berättar att de hemlösa ofta blir bortkörda från gallerior och köpcentrumen och därför inte har möjlighet att vistas där.

När missbrukare och hemlösa blivit en del av planeringen

Olskrokstorget

Ett exempel där man låtit planeringen påverkas av sociala aspekter och konflikter mellan brukargrupper, är Olskrokstorget i Göteborg. Olskrokstorget ligger i östra Göteborg och är ett torg med små detaljhandlar, mataffärer, caféer och spårvagns- och busshållplatser.

⁸ Samtal: Alexander Ståhle, Landskapsarkitekt och Teknologie doktor, Spacescape, 2011-05-05

⁹ Samtal: Per Lyredahl, Verksamhetschef, Sagahemmet, 2011-04-28

Flygfoto över östra Göteborg med Olskrokstorget och parkeringen markerat

Foto: Eniro N

På torget runt spårvagnshållplatsen uppehöll sig många missbrukare och hemlösa, dessa störde och skrämde andra besökare. För att få bukt på situationen kopplades polisen in. Polisen skapade en dialog med gruppen som tagit platsen i besiktning. Missbrukarna önskade sig en grön plats att vistas på. Polisen och parkintendenten för Göteborgs stad anlade en grön plätt, bredvid en viadukt och parkeringsplats intill Olskrokstorget, som kom att bli missbrukarnas oas.

Projektet kan ses som lyckat vad gäller konflikter mellan brukargrupper, då missbrukargruppen fick sin plats och de andra brukarna kände sig trygga på torget. Bilinbrotten på parkeringsplatsen minskade när missbrukarna höll till strax bredvid (Pihlblad, 2007).

Frölunda Torg

Frölunda Torg är ett stort shoppingcenter med galleria, som ligger i västra Göteborg. Utanför gallerian finns en stor parkering som fungerar som en knutpunkt för kollektivtrafiken. Projektet drogs igång då det under längre tid funnits problem med att mellan femton till trettiofem stycken missbrukare, alkoholister och hemlösa, vistades runt busshållplatserna och bredvid parkering utanför gallerian. Kulturgeografen Mia Andersson-Ek¹⁰ från Tryggare och mänskligare Göteborg deltog i projektet. Många privatpersoner ringde till kommunen och klagade på att gruppen störde omgivningen. Individ- och familjeomsorgen i Frölunda fick i uppdrag att se över om det fanns någon lösning på problemet.

Genom individ- och familjeomsorgen i Frölunda skapades ett samarbete mellan Diligentia, som äger gallerian, polisen, representanter från olika

¹⁰ Samtal: Mia Andersson-Ek, Kulturgeograf, Tryggare Mänskligare Göteborg, 2011-05-06

stödgrupper, Svenska kyrkan i Frölunda, Tryggare mänskligare Göteborg och en del av de stora bostadsbolagen. Under projektet hade polisen god kontakt med missbrukargruppen som annars ofta är skeptiska till myndighetspersoner. Missbrukargruppen hade önskemål att få en plats där man på avstånd kunde se andra människor men även aktivt delta i stadslivet. Det beslutades då att man skulle bygga en väderskyddad plats åt gruppen, problemet var att ytorna runt Frölunda torg redan var exploaterade. Detta är ett vanligt problem i stadsplaneringen enligt Andersson-Ek¹¹. Andersson-Ek menar att samhället ofta planerar för vissa grupper och lätt glömmer andra grupper som är totalt beroende av offentliga och mindre funktionsinriktade och icke-kommersiella miljöer.

Flygfoto över Frölunda med Frölunda torg och Tratten markerat

Foto: Eniro

Det område som ansågs lämplig för missbrukargruppen blev Tratten som ligger en hållplats bort från Frölunda Torg. Platsen bestod då av en elcentral. Missbrukargruppen tyckte att platsen var okej och tackade ja till att få ett vindsydd byggt åt sig där. Projektet drog ut på tiden och missbrukarna tröttande på att vänta på och började därför bygga sin egen plats. Tillslut byggde Park och Naturförvaltningen ett vädersydd, som en del av missbrukargruppen började använda, många vistades även runt den eldstad, på den plats de själva byggt. Problemet på torget försvann dock inte helt.

Andersson-Ek belyser problematiken med att separera missbrukarna från andra. Det viktigt att föra en dialog med missbrukarna och skapa en plats där de trivs, samtidigt som det kan anses fel att gömma dem i en dunge. När man pratar om trygget, syftar man ofta på trygghet för den stora massan, det är även viktigt med trygghet för missbrukare och hemlösa. Att Göteborgs stad har börjat jobba med social hållbarhet i

¹¹ Samtal: Mia Andersson-Ek, Kulturgeograf, Tryggare Mänskligare Göteborg, 2011-05-06

planeringen, är ett bra initiativ men det finns en risk att det bara blir kosmetika säger Andersson-Ek.

Upprustning av platser i innerstaden

Östra Ågatan

Östra Ågatan i Uppsala, var innan upprustningen som ägde rum mellan år 2001 och 2007, ett undanskymt område med buskage omkring. Många missbrukare och hemlösa vistades på platsen och använde delar av platsen som sitt territorium. Detta ledde till att andra brukargrupper undvek att vistas på platsen. Enligt Nordström¹² har stråket efter upprustningen blivit mer öppet och en attraktiv plats för många olika sociala grupper. Hemlösa och missbrukare uppehåller sig fortfarande på platsen. Detta kan bero på ett större mänskligt flöde med hög social differering. Tack vare detta finns där inga territoriella konflikter mellan hemlösa och andra grupper. Nordström tror att stråket har en hög social variation för att det är ett långt stråk som erbjuder många sittmöjligheter. Här kan man sitta mer eller mindre avskilt utan att störa eller bli störd av andra människor. På platsen kan människor passivt eller aktivt delta i det offentliga livet. Östra Ågatan fick Sienapriset år 2005 med motiveringen:

”Ett i bästa bemärkelse öppet socialt rum med plats för alla, där människor kan välja att förbli privata eller tillvarata de möjligheter till oväntade möten platsen erbjuder men inte påtvingar någon.” (Sveriges Arkitekter, 2005)

¹² Samtal: Mattias Nordström, Landskapsarkitekt, White, 2011-05-03

Observationer av Östra Ågatan 20 april 2011(kl 13.30), 10 maj 2011(kl 17.30)

Karta över Uppsala med åstråket på Östra Ågatan markerat

Karta: Eniro

Åstråket upplevs avskilt mot gatan då det är nedsänkt i förhållande till körfältet på Östra Ågatan. Växtlighet i form av marktäckande perenner och buskar avgränsar mellan gatan och stråket. På delar längs stråket finns buskar som är högre än en meter och skymmer sikten mot och från gatan. Sittplatser längs hela stråket, dessa är av hårt material med inslag av trä. På norra delen av stråket finns bänkar av trä. Bänkarna är långa och går att använda på alternativa sätt, så som att ligga på. Längs stråket kan man sitta mer eller mindre avskilt. Första dagen vi besökte platsen var det lite kallare väder och ett fåtal ungdomar och två öldrickande män i övre medelåldern använde platsen. Andra dagen var det soligt och en mängd olika människor i alla åldrar satt längs med stråket.

Södra delen av Östra Ågatan, 2011.

Foto: Julia Vilkénas

Norra delen av Östra Ågatan, 2011 .

Foto: Julia Vilkénas

Uppsala centralstation

Upprustningen av centralstationen i Uppsala, mellan år 2005 och 2011, har lett till att missbrukare och hemlösa som tidigare vistades på platsen avlägsnat sig. Nordström¹³ menar att förnyelsen av stationsområdet har förändrat förutsättningarna för de missbrukargrupper som tidigare uppehöll sig på platsen. Innan ombyggnaden av centralstationen fanns skyddade områden med växtlighet kring bänkar där hemlösa och missbrukare vistades.

Det gamla stationshuset och järnvägsparken i Uppsala.

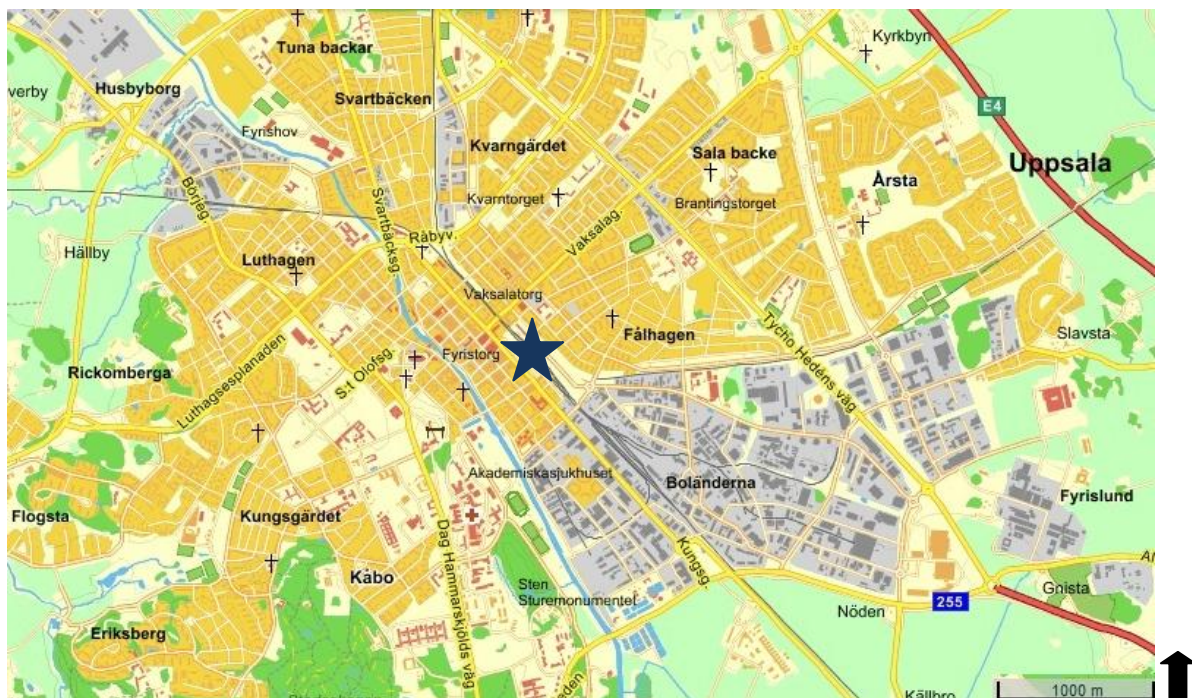
Bild från Whites arkiv

Vid ombyggnaden av stationsområdet till nya resecentrum berättar Nordström¹³ att säkerheten var en central aspekt. För en ökad trygghets känsla utformades platsen med öppna ytor. En stor öppen offentlig torgyta och en park inrättades framför stationshusen. Graden av avskildhet har tydligt minskat på hela stationsområdet. Att parken blev öppen var enligt Nordström inte en trygghetsfråga utan ett designgrepp, då man ville att parken skulle upplevas större.

De inglasade kurlerna uppe på perrongen är utformade med flera ingångar för att besökarna inte ska känna sig instängda. Inne i kurlerna finns stolar istället för bänkar. Upp till perrongen leder en trappa som låses under de tider på dygnet då ingen tågtrafik är igång. Genom att låsa uppgången undviker man brukare vistas där nattetid. Många av dessa ”trygghetsinsatser” var enligt Nordström önskemål från Banverket som var beställare av projektet.

¹³ Samtal: Mattias Nordström, Landskapsarkitekt, White, 2011-05-03
2011-08-26

Observationer av Uppsala centralstation 20 april 2011(kl 14.30), 10 maj 2011(kl 18.00)

Karta över Uppsala med centralstationen markerat med stjärna

Karta: Eniro N

Hela stationsområdet framför stationshusen upplevs öppet. Även passagen ner mot tågen är bred och rymlig. På stationsområdet finns knappt några buskar eller annan växtlighet som skymmer sikten. Framför det nya stationshuset finns sittplatser av hårdgjort material med inslag av trä. Enskilda stolar i trä är utplacerade på torget framför stationshuset. I passagen till tågen finns inga sittplatser. Uppe på perrongerna finns ryggstöd i trä som man stående kan luta sig emot. I väderskydden på perrongen finns sittplatser i trä som inte går att ligga på då det är armstöd emellan varje sittplats. På hela stationsområdet är det mycket människor i rörelse. Vid första besöket satt ett fåtal människor på sittplatserna framför stationsområdet, några i trettioårsåldern och några i övre medelåldern. Vid andra besöket var det varmare väder och fler människor använde sittplatserna. Även stationshusets uteservering var öppen där cirka femton personer satt. Många runt trettioårsåldern satt framför stationshuset, för sig själva eller i grupper om två.

Parken framför stationshusen upplevs som öppen med en trädrad på båda sidor om gräset som avgränsar parken mot vägen och stationsområdet. Här finns ingen växtlighet som skymmer sikten i parken. I järnvägsparken finns många bänkar att sitta eller ligga på, i sten och trä. Dessa bänkar är exponerade för människor som passerar parken. Förutom bänkarna finns en stödmur att sitta på som tar upp nivåskillnaden mot vägen. Stora delar av parken består av klippt gräs där det går att sitta eller ligga. I den mittersta delen av parken är det mänskliga flödet störts, då det är där många passerar till och från tågstationen. I den södra delen av parken är det minst folk som vistas, vid vårt andra besök observerar vi ett fåtal personer i medelåldern som sitter på bänkarna. Under våra två besök

såg vi inga större grupper som ockuperade parken utan besökarna var utspridda och satt ensamma eller två och två. Vid andra besöket då det var varmare använde ungdomar och äldre stödmuren att sitta på.

Den nya parken på Uppsala centralstation, 2011.

Foto: Charlotte Sellbrandt

Torget framför det nya stationshuset på Uppsala centralstation, 2011. Foto: Charlotte Sellbrandt

Sittplatser på perrongen på Uppsala centralstation, 2011.

Foto: Charlotte Sellbrandt

Norra Bantorget

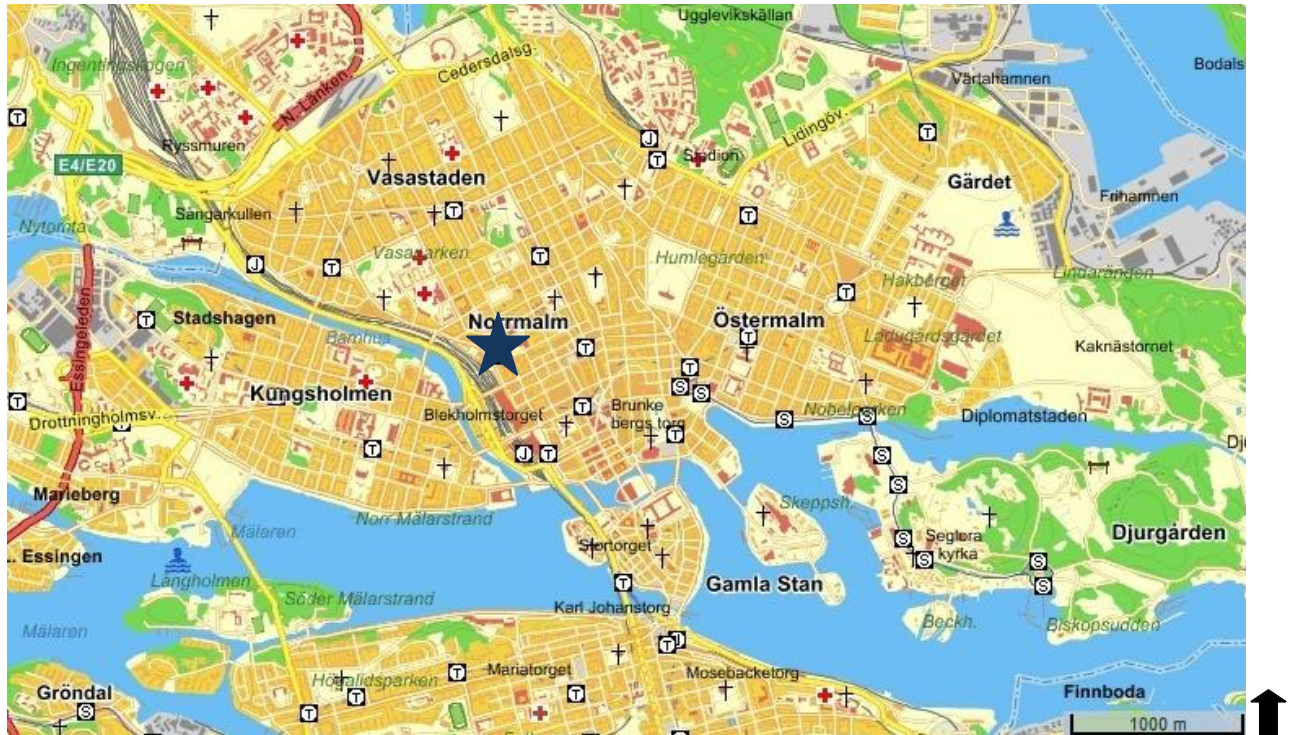
Norra Bantorget är en centralt belägen plats i Stockholm med affärer, systembolag, kulturverksamhet och kontorslokaler i närheten. Innan upprustningen av Norra Bantorget hade en missbrukargrupp tagit över platsen och skapat ett territorium. Isling¹⁴ som var ansvarig landskapsarkitekt för ombyggnaden av Norra Bantorget, menar att en anledning till är att platsen var avskild och sluten. Isling berättar att innan upprustning upplevde många människor ottrygghet på platsen, den var sliten och användes bitvis som toalett. För att finna en lösning på problemet, och skapa en attraktiv plats för alla brukargrupper, blev en central del i gestaltningen att göra platsen öppen och ljus. Buskar togs bort och trädkronorna höjdes. Tydliga stråk skapades tvärs igenom platsen. Ståhle¹⁵ och Hermansen¹⁶ anser att en mänsklig aktivitet skapar en känsla av trygghet. I projektet skulle ytterligare hänsyn kunnat ha tagits till de sociala aspekterna. Isling menar att det inte alltid finns tid och resurser till att analysera de sociala aspekterna på platser inför projekt.

¹⁴ Samtal: Bengt Isling, Landskapsarkitekt, Nyréns, 2011-04-19

¹⁵ Samtal: Alexander Ståhle, Landskapsarkitekt och Teknologie doktor, Spacescape, 2011-05-05

¹⁶ Samtal: Bianca Maria Hermansen, Arkitekt & Urban designer, Gehl Architects, 2011-05-08

Observationer av Norra bantorget 27 april 2011(kl 14.00), 01 augusti 2011(kl 18.00)

Karta över Stockholm med Norra Bantorget markerat med stjärna

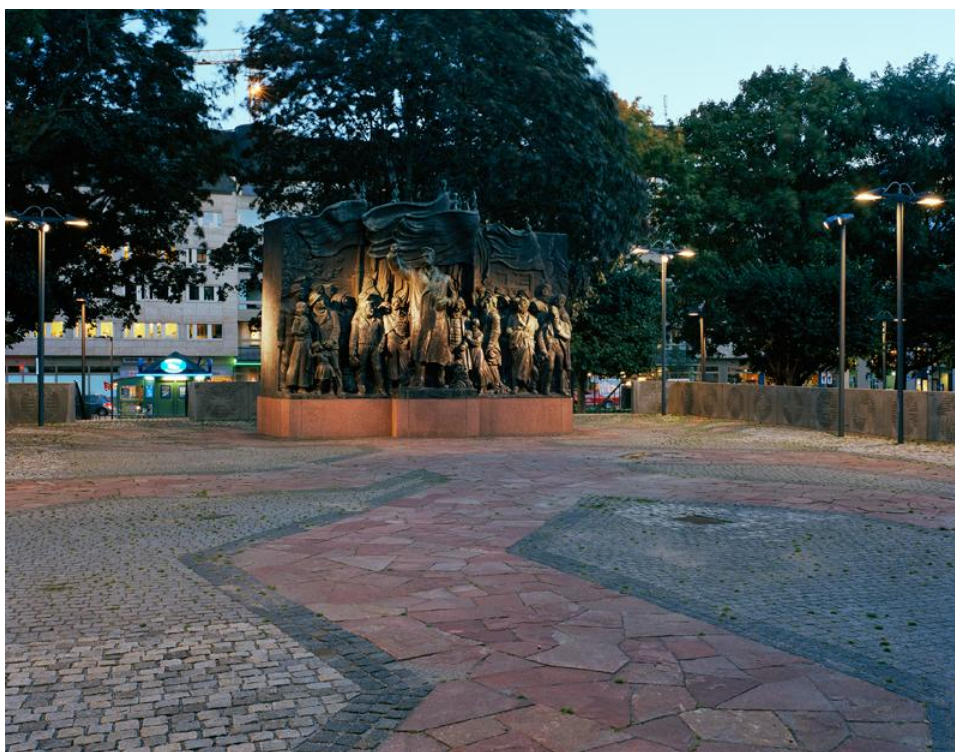
Karta: Eniro N

Norra bantorget blev efter upprustning en öppen plats med god sikt över hela platsen. Det finns ingen växtlighet som skymmer sikten på platsen. Träden skapar rumslighet och en viss avskildhet på platsen. På platsen finns många träbänkar med ryggstöd, dessa går att ligga på. Vid första besöket satt några män och drack öl på bänkarna och ett fåtal personer passerade igenom platsen. Vid andra besöket då det var mycket varmare var det fler människor som vistades och passerade platsen. De flesta som använde bänkarna var medelålders män och yngre personer låg i gräset.

Norra Bantorget i Stockholm före upprustning.

Foto: Nyréns

Norra Bantorget i Stockholm efter upprustning.

Foto: Nyréns

Norra Bantorget i Stockholm efter upprustning

Foto: Nyréns

Designgrepp

Utifrån de platser vi har studerat har vi sett att det finns olika metoder som används för att skapa trygghet och säkerhet på offentliga platser. Exempel arbetssätt kan vara att använda sig av belysning, undvika buskage, stamma upp träd och öppna upp ytor. Cruse Sondén (se Pihlblad 2007) menar att det blir allt vanligare med storskaliga områden och att brottsligheten skall byggas bort med hjälp av en viss sorts arkitektur. Små vrår och hörnor undviks allt mer. Andersson-Ek¹⁷ tror att det viktiga med en plats utformning är en öppenhet, rumsbildning med transparens, där det är lätt att orientera sig.

För att undvika att människor ockuperar platser menar möbeldesigner¹⁸ att en metod är att utforma bänkar som det inte går att ligga på. Sådana bänkar kan utformas genom att placera ett armstöd i mitten av bänken, lutande sittyta, ståbänkar eller att placera ut stolar istället för bänkar. Mitchell (2003 ss. 213, 214) skriver att en ny trend är att många bänkar designas om eller tas bort för att avskräcka bänkkockupanter. Detta

¹⁷ Samtal: Mia Andersson-Ek, Kulturgeograf, Tryggare Mänskligare Göteborg, 2011-05-06

¹⁸ Samtal: möbeldesigner som föredrar att vara anonym, 2011-05-02

handlingssätt är inte bara kränkande, det är också kännetecknande för en hel modell och ett helt synsätt av resonemanget kring de hemlösa.

Möbeldesigner menar att beställare i vissa projekt har önskemål om vilka sociala grupper platsen ska tillgodose. När frågan om hemlösa och missbrukare tas upp i projekt säger möbeldesigner att det diskuteras kring hur det kan undvikas att hemlösa och missbrukare vistas på platsen under en längre tid. Däremot poängterar möbeldesigner¹⁹ att det inte är vanligt att landskapsarkitekter, arkitekter och designers medvetet designar ut hemlösa från en plats. Genom att analysera de sociala och fysiska förutsättningarna på en plats menar Nordström²⁰ att landskapsarkitekter kan påverka graden av exkludering och inkludering på en plats. Men betonar även att planering är starkt sammankopplad med politik. Kommunerna har planmonopol och är de är enligt Nordström de som har störst makt att påverka hur städer utvecklas och planeras.

Hur landskapsarkitekter kan skapa platser där människor accepterar varandra

Betydelsen av ett mänskligt flöde

Enligt Ståhle²¹ är målet med planering att skapa en attraktiv miljö för så många olika brukargrupper som möjligt. Andersson-Ek²² tror att människorna på platser som från början har många olika grupper som vistas där, inte är lika känsliga för om det tillkommer ytterligare en typ av grupp. Ståhle menar att via design exkludera hemlösa inte är lösningen på konflikter mellan hemlösa, missbrukare och andra brukargrupper. På platser där hemlösa har skapat territorium är det viktigt att få ett större och mer variationsrikt mänskligt flöde. När en social grupp har tagit över en plats kan det ses som viktigt att genom utformning göra platsen mer attraktiv för andra brukargrupper. För att skapa utemiljöer av hög kvalitet handlar det om att skapa platser med hög social acceptans och hög social differering menar Ståhle. Ståhle anser att en attraktiv plats är en plats som ger utrymme för alla typer av människor. Om man skapar platser som är oattraktiva för hemlösa blir de även oattraktiva för andra brukargrupper. Både Ståhle och Hermansen²³ tror att det handlar om att göra området eller platser attraktiv för flera brukargrupper, istället för att exkludera en grupp. Hermansen menar att när den sociala differensen ökar i ett område eller på en offentlig plats skapas större social acceptans där hemlösa, missbrukare, prostituerade och andra minoritetsgrupper accepteras.

¹⁹ Samtal: möbeldesigner, anonym 2011-05-02

²⁰ Samtal: Mattias Nordström, Landskapsarkitekt, White, 2011-05-03

²¹ Samtal: Alexander Ståhle, Landskapsarkitekt och Teknologie doktor, Spacescape, 2011-05-05

²² Samtal: Mia Andersson-Ek, Kulturgeograf, Tryggare Mänskligare Göteborg, 2011-05-06

²³ Samtal: Bianca Maria Hermansen, Arkitekt & Urban designer, Gehl Architects, 2011-05-08

Enligt Hermansen är Köpenhamn en stad med relativt hög social acceptans när det kommer till möten mellan hemlösa, missbrukare och andra brukargrupper. Hermansen tror att det beror på att danska städer arbetar med att sprida ut de hemlösa i staden. Genom att sprida ut missbrukare och hemlösa för att förhindra att de grupperas och skapar territorium.

Att skapa valmöjligheter

Hermansen²⁴ belyser vikten av att design ska skapa möjlighet till valfrihet och inte begränsa den. Hermansen citerar William H. Whyte:

“Ideally sitting should be physically comfortable, it is more important however, that it be socially comfortable This means choice, choice should be build into the basic design” (Whyte 1980).

Detta citat anser Hermansen är viktigt att ha i bakhuvudet som landskapsarkitekt och stadsplanerare. Man ska fritt kunna välja var man ska sitta, gå och åt vilket håll man kan titta åt. Hermansen hävdar att om en plats blir för styrd eller homogent utformad kommer en viss grupp att ta över platsen och skapa ett territorium. Isling²⁵ tror att en plats ska kunna blanda olika funktioner för att öka valmöjligheter och på så vis få en högre mångfald av platsens besökare.

Isling spekulerar kring hur slitna byggnader och oplanerade ytor kan bidra till högre social variation och därmed en ökad social acceptans. Oplanerade ytor skapar större frihet och inbjuder besökare att sätta sitt eget personliga avtryck på platsen. Isling menar att Stockholm är ett exempel på en stad, där oplanerade ytor är en bristvara. Nordström²⁶ tror att i allt för planerade städer minskar tillåtenheten och social acceptans.

Diskussion

Syftet med vår uppsats var att belysa sambandet mellan utformningen av offentliga platser och social exkludering av hemlösa och missbrukare. Vi ville ta reda på hur landskapsarkitekter förhåller sig till hemlösa och missbrukargrupper vid planering och utformning av offentliga platser. Genom att få en inblick i historien, de sociala normer, lagar och de fysiska element som staden är uppbyggd ut av, var vår målsättning att få en förståelse för varför social exkludering existerar i stadens offentliga rum. Målet med uppsatsen var att väcka frågan om social exkludering i det offentliga rummet och hur landskapsarkitekter med detta i åtanke, kan skapa platser med hög social acceptans mellan människor. Här följer en

²⁴ Samtal: Bianca Maria Hermansen, Arkitekt & Urban designer, Gehl Architects, 2011-05-08

²⁵ Samtal: Bengt Isling, Landskapsarkitekt, Nyréns, 2011-04-19

²⁶ Samtal: Mattias Nordström, Landskapsarkitekt, White, 2011- 05-03

diskussion och därefter analyserar vi vår arbetsmetod och vårt tillvägagångssätt.

Därför sker social exkludering på offentliga platser

Sociala gränser

Under arbetets gång har vi funderat över vilket hot hemlösa och missbrukare utgör mot stadslivet och varför deras närvaro ofta ses som problematisk. Vi kan konstatera att social exkludering är ett komplext problem som har utvecklats från den stund då det offentliga livet i staden uppstod. Jämförs det offentliga livet idag med den grekiska agoran är det offentliga livet i Sveriges städer idag mer demokratiskt och inkluderande. Trots att det idag juridiskt sett är tillåtet för alla människor att vistas på offentliga platser, finns tydliga gränser mellan olika sociala grupper. Denna uppdelning kan eventuellt förstås i de sociala normer och gränser som definierar stadslivet. Lefebvre menar att sociala regler är en överenskommelse mellan människor om vad som är tillåtet att göra i det offentliga rummet (Lefebvre 1991, s. 56). Denna överenskommelse antar vi är skapad av en majoritet i samhället. Därav kan sociala regler ses som en begränsning i hur människor använder det offentliga rummet. Indirekt påverkar det vem som vistas var. Vi anser att det är viktigt att som landskapsarkitekt vara medveten om vem som gynnas av dessa normer och regler och vilka grupper som missgynnas. Hemlösa och missbrukare avvisas ofta från offentliga platser då de bryter mot den allmänna ordningen genom att exempelvis sova och dricka alkohol på allmän plats.

En orsak till att social exkludering sker i det offentliga rummet kan vara att den allmänna ordningen är skapad av en homogen majoritetsgrupp. Detta tror vi även avspeglar utformningen av offentliga platser, då en designer ofta omedvetet utgår ifrån sig själv. Vilket i sin tur kan leda till att stadens offentliga rum har en tendens att bli allt mer homogent utformat och då inte bemöter alla grupper i samhället.

Allt som bryter mot normen om hur det offentliga rummet ska användas kan ses som ett hot mot det offentliga. På samma sätt kan man se att tillgängligheten till det offentliga rummet går förlorat med minskad social acceptans på platsen.

Vi tror att det är viktigt för landskapsarkitekter och planerare att via design sträva mot att utforma platser där människor har möjlighet att tänja på de sociala normer och tankesätt som dominerar i stadens offentliga rum.

Kommersialisering och privatisering

Problemet med social exkludering kan ses i ett större globalt perspektiv. I och med globaliseringen har det blivit viktigt för städer att locka investerare, turister och invånare. Detta sker genom att städer rustas upp och att det satsas på konsumtionsmiljöer. Här finns en koppling till Stockholms vision 2030 om att bli världens renaste, tryggaste och vackraste huvudstad. Det kan vara svårt att se vilken plats hemlösa och

missbrukare har i en sådan framtidsvision. Då Stockholms innerstad rustas upp och konsumtionsmiljöer utvecklas krävs det att besökare och invånare följer samma utveckling, särskilt ekonomiskt. Då det blir allt dyrare att bo och vistas i Stockholms innerstad gör det att enbart vissa kan ta del av det som erbjuds och på så vis kan denna utveckling leda till ökad segregation. I och med ökad segregation minskar möten mellan människor och fördomar växer. Därför tror vi att det är viktigt att när offentliga miljöer upprustas i Sveriges städer omformas för att inkludera fler brukargrupper, istället för att exkludera. Ett sätt är att bevara de offentliga platserna istället för att låta dessa platser bli privata. Då privatisering kan leda till en större uppdelning av vilka som får ta del av stadens offentliga rum och hur det används.

Vi ser en koppling mellan social exkludering och ekonomiska vinstintressen som privatisering medför. Investerare vill att konsumenter ska kunna konsumera utan att störas av dem som inte har samma möjlighet. Detta kan ses som en anledning till att hemlösa och missbrukare ofta upplevs som ett hot mot platsers värde. Samtidigt är städer uppbyggda kring kommers och det är så det offentliga livet har utvecklats. Den ökade kommersialiseringen i staden skapar för många en mer social och levande stad. Men för att öka den sociala mångfalden i innerstäder tror vi att det är viktigt att offentliga miljöer utformas på så vis att de upplevs offentliga.

Diskussion kring platsobservationer

Upprustningen av Östra Ågatan har lett till att fler sociala grupper vistas på platsen. Missbrukare och hemlösa kan vistas på platsen utan att störa andra besökare. Detta tror vi beror på att platsen erbjuder många valmöjligheter där man kan välja att sitta längs hela stråket. Platsen är inte helt skyddad men människor kan trots det vistas där utan känslan av att vara iakttagen. Platsen sittmöjligheter och balansen mellan öppet och slutet tror vi kan vara anledningen till att missbrukare kan vistas på platsen utan att konflikter uppstår med andra brukargrupper. Det är även många som promenerar längst med stråket vilket skapar ett större mänskligt flöde och på så vis en trygghets känsla för dem som upprätthåller sig på platsen.

Nya resecentrum erbjuder så som Östra Ågatan många olika sittmöjligheter och ett större mänskligt flöde men trots det uppehåller sig inte missbrukare och hemlösa under längre tid på platsen. Detta kan bero på att platsen är så pass öppen att besökare kan uppleva sig iakttagna.

På Norra Bantorget har den största missbrukargruppen som vistades på platsen avlägsnat sig efter ombyggnationen. Platsen har blivit mer öppen men trots detta känner besökaren inte sig iakttagen. Detta beror på att träden och muren på platsen skapar rumslighet. Det är stor blandning av människor som vistades på platsen. Anledningen till detta kan vara att platsen har god balans mellan öppet och slutet. Norra bantorget erbjuder också många sittmöjligheter så som ligga på gräset eller sitta på bänkarna.

Så kan landskapsarkitekter skapa platser med hög social acceptans

Inkludera fler brukare

Problem med social exkludering skiljer sig mellan olika miljöer och det går inte att säga att det finns en lösning som fungerar på alla platser. Det ses ofta som ett problem att en social grupp har tagit över en plats och på så vis hindrar andra från att använda den. Det finns exempel på platser där upprustning har lett till att acceptansnivån blivit högre, såsom Östra Ågatan i Uppsala. Genom att förändra utformningen av en plats som en grupp tagit över, kan platsen bli attraktiv även för andra brukargrupper. Det är då viktigt att tänka på vilka konsekvenser upprustningen får för den grupp som använde platsen. Finns gruppen fortfarande kvar på platsen trots att andra grupper tillkommit. Efter upprustningen av Uppsala centralstation avlägsnade sig de hemlösa och missbrukare som tidigare uppehållit sig på området.

Vi har under utbildningstiden märkt att det är vanligt med funktionsuppdelad gestaltning. Genom att utforma platser som är funktionsinriktade kan man separera brukare och på så vis undvika territoriella konflikter. Risken med en funktionsuppdelad gestaltning är dock att olika sociala grupper aldrig möts och på så vis ökar fördomar.

I exemplet från Göteborg löstes den territoriella konflikten på Frölunda torg, genom att skapa en plats en bit bort där missbrukarna kunde vara ifred. På så vis separerades de från övriga brukarna på torget. Dock väcker detta exempel funderingar över alternativa sätt att lösa en sådan konflikt. Risken med att separera missbrukare och hemlösa från övriga grupper är att rädslan mot denna grupp ökar. Samtidigt som att det är viktigt att även hemlösa och missbrukare känner att det finns en plats där de själva är trygga och accepterade. Frölunda torg hade genom gestaltning kunnat bli attraktivt för alla sociala grupper för ökad social mångflad. Det är viktigt att poängtera att detta är ett platsspecifikt exempel som fungerade relativt bra i detta fall. Vi ser en fara med att liknande lösningar blir vanliga i städer då det förhindrar missbrukare och hemlösa att integrera med andra sociala grupper.

Precis som Hermansen²⁷ och Ståhle²⁸ menar vi att platser av god kvalitet ska rymma alla sorters brukare och aktiviteter. Genom att skapa platser som där man kan vistas utan att betala och som inte är inriktade på en funktion tror vi att möten mellan människor i staden ökar. För att hemlösa och missbrukare ska kunna delta på offentliga platser utan att störa, är det väsentligt att platsen har en hög social variation.

²⁷ Samtal: Bianca Maria Hermansen, Arkitekt & Urban designer, Gehl Architects, 2011-05-08

²⁸ Samtal: Alexander Ståhle, Landskapsarkitekt och Teknologie doktor, Spacescape, 2011-05-05

En stadskärna av varierande kvalitet

Hemlösa och missbrukare får vistas mer ostörda på platser som samhället ser som mindre attraktiva och satsar mindre resurser på. På sådana platser är hemlösa och missbrukare, så som Olsson (2008, ss. 37-41) menar inte ett hot mot platsens värde. Istället för att förvisa dessa människor till mindre ”fina” områden är det viktigt att landskapsarkitekter skapar platser i centrala delar av staden där de kan vistas utan att störa andra sociala grupper. För att minska segregation anser vi att det är viktigt att stadskärnan innehåller byggnader och områden av varierande kvalitet och karaktär. Där billiga boenden, affärer, parker, arbetslokaler, restauranger, och kulturella nöjen blandas. I en stad med stor variation av offentliga platser och byggnader, skapas högre tolerans människor emellan. Detta för att människor från alla samhällsklasser kan ta del av och mötas i centrala delar av staden. För att staden skall bli mindre segregerad krävs det att landskapsarkitekter, arkitekter och stadsplanerare får ett större politiskt inflytande.

Demokrati och mångfald

Sociala regler och normer skapar utmaningar för landskapsarkitekter, att utforma platser där de sociala normerna inte styr användandet av platsen. Sociala regler ser olika ut för olika platser och har en koppling till hur platsen är utformad. Det problem som Olsson belyser, är hur en specifik offentlig plats med dess fysiska och sociala regler ska kunna bemöta alla olika individer (Olsson 2008, ss.230,231). Det är därför viktigt att skapa platser i staden med stor variation i utformning. Med mer variation i staden finns det en större möjlighet för alla individer att finna en plats där de kan identifiera sig och känna tillhörighet till det offentliga livet. När en plats blir allt för homogent utformad finns det en risk att en grupp tar över platsen. Liskom Hermansen²⁷ ser vi vikten av att planera in valmöjligheter på offentliga platser. Där olika aktiviteter kan ske bredvid varandra och där platsen ger möjlighet för besökarna att använda platsen på olika vis. Detta för att platsen får en högre social differentiering och på så vis en högre social acceptans. Andersson menar att det är mångfalden av människor som är kännetecknet för offentliga platser (Andersson 2002, s.26). Mångfald kan vara en viktig utgångspunkt vid gestaltning av offentliga miljöer. Detta skulle kunna ske genom att landskapsarkitekten planerar in aktivitets ytor för alla olika åldrar på samma plats. Där man exempelvis lockar människor med olika intressen till samma park.

Syftet med en demokrati är att alla människor ska vara delaktiga och för att detta ska vara möjligt, är det av betydelse att den offentliga miljön återspeglar och tillåter det. Genom att skapa platser med möjlighet till flera olika aktiviteter tror vi att förståelsen mellan människor ökar då minoritetsgrupper lättare kan delta på platsen. Dock finns motsättningar i alternativ användning av det offentliga rummet, då det ofta uppfattas som ett hot mot rummets status som ”offentlig”. Ordet offentligt i detta sammanhang är, som Mitchell säger, därför mycket motsägelsefullt (Mitchell 2003, s179.). Om människor inte har tillåtelse att vistas och använda offentliga platser som önskat, kan man fråga sig om det kan

definieras som offentliga. I konstaterandet om att alla platser inte upplevs som offentliga för alla, väcks våra funderingar kring demokrati. Mitchell menar att det på en offentlig plats krävs en viss ordning och oförutsägbarhet för platsen skall fungera som demokratisk. Trots att den demokratiska teorin pekar på att en viss ordning och rationalitet är avgörande för att en plats ska upplevas offentlig (Mitchell 2003, s.131). För landskapsarkitekter blir det en utmaning att genom gestaltning hitta en balans mellan denna ordning och rationalitet.

Landskapsarkitektens roll

Under våra tre års studier på landskapsarkitektprogrammet har det offentliga rummet diskuterats. Vi har under utbildningen tagit del av litteratur som berör det offentliga rummet och dess fysiska användning och reglering. Däremot har vi sällan diskuterat det offentliga rummet ur ett socialt perspektiv. Då Nyström uppmärksammar att sociala aspekter är en viktig del i planeringen (Nyström 2003, s. 256), kan vi se en brist i att landskapsarkitekter sällan har någon fördjupad kunskap om hur planering och gestaltning påverkar det sociala livet i staden. Med en ökad kunskap om social exkludering tror vi att landskapsarkitekter kan motverka segregation och fördomar.

Som landskapsarkitekt är det viktigt att ha förståelse för hur man genom design kan motverka social exkludering i utomhusmiljöer. Det är många som bär ansvaret för hur den offentliga miljön utformas. Till största del är det politiker, planmonopol och översikts- och detaljplanering som styr utvecklingen av det offentliga rummet. Men landskapsarkitekter, planerare och arkitekter kan påverka med sin yrkeskompetens. Därmed blir det sociala perspektivet en fråga om moral och etik för hela yrkeskåren. Man kan som landskapsarkitekt tvingas ta ställningstaganden och fråga sig vilka projekt man vill stödja och delta i.

Diskussion kring metod och tillvägagångssätt

Litteraturen som har vi tagit del av är till viss del subjektiv, då ämnet ofta är av diskuterande karaktär. Det har varit en svårighet, då denna uppsats syftar till att vara opartisk och av vetenskaplig karaktär. Om vi hade haft mer tid hade vi kunnat göra en större litteraturundersökning och jämfört fakta, samt författarnas åsikter mer ingående. I uppsatsen har vi utgått ifrån de exkluderade grupperna och på så vis har den delvis blivit partisk. Hade vi i motsats sett till den stora massan hade problemet med social exkludering antagligen inte upplevts lika stort och fått en helt annan vinkel.

Vi valde att inte styra samtalen kring ett frågeformulär då social exkludering är ett brett ämne, ofta av diskuterande form. Om vi hade pratat med fler informanter hade vi möjligtvis valt att styra samtalen mer och använda passande intervju teknik och kanske en enkät. Detta hade kunnat ge oss en mer vetenskaplig informationsbas om hur landskapsarkitekter praktiskt arbetar med social exkludering.

Vi besökte endast platserna vid två tillfällen, vilket vi i efterhand ser som en brist. Hade vi gjort fler platsbesök hade vi kanske kunnat få ett tydligare mönster i vem och hur platserna används. Vi spekulerar i om vi hade kunnat lägga ner mindre tid åt litteraturläsning och mer tid på platsanalys och hur skillnaden i resultat då blivit. Vi hade kunnat använda en specifik analysmetod för platserna och genom denna kanske fått en annan bild av platserna. Då det var ljus ute när vi besökte platserna var det svårt att få en uppfattning om belysningen av platserna. Belysning är en vanlig metod för landskapsarkitekter att göra otrygga platser ”tryggare”. Vi tror det kan vara en brist att vi inte tog med belysning som ett element vid våra observationer.

Vi hade kunnat fokusera mer på design och designprocessen för att få en uppsats mer inriktad på designteori och arbetsmetoder. Vi valde dock att ta med andra aspekter då ämnet är så pass komplext och vi anser att det är viktigt att få en förståelse om varför social exkludering uppstår för att kunna arbeta mot social exkludering. För att få in dessa aspekter har litteratur varit en nödvändig. Vi hade även kunnat diskutera frågan med beställare och stadsplanerare för att få en bredare kunskap.

En annan brist i uppsatsen är att vi inte samtalade med hemlösa eller missbrukare. Hade vi hört deras åsikter och uppfattningar om platserna vi observerat, hade vi kunnat få en bredare bild och möjligen en förklaring till varför vissa platser och dess utformning exkluderar människor.

En stor del av vår uppsats handlar om hur människor upplever offentliga miljöer. Detta är högst subjektivt vilket försvårat arbetets utformning till att bli en vetenskaplig uppsats.

Vi tycker att vi fått en grundläggande om ämnet och många nya frågor har väckts.

Här följer frågor som väckts under arbetets gång:

Vilket ansvar har landskapsarkitekter i frågan om social exkludering?

Vad har en kvalitetsvariation i innerstaden för påverkan på stadslivet?

Hur ser demokratisk design ut?

Kan landskapsarkitektutbildningen ge mer kunskap om sociala aspekter i stadsplanering?

Referenslista:

Tryckta referenser:

Andersson, Björn (2002). *Öppna rum: om ungdomarna, staden och det offentliga livet*. Diss. Göteborg : Univ., 2002

Bahrtdt, Hans Paul (1967). *Den moderna storstaden: sociologiska överväganden vid stadsplanering*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Matthew Carmona, Tiesdell Steve, Heath Tim, Oc Taner (2010). *Public places - urban spaces: the dimensions of urban design*. 2nd ed. Oxford: Architectural Press/Elsevier

Lefebvre, Henri (2005) [1991]. *The production of space*. [Reprint]. Malden, Mass: Blackwell

Lieberg, Mats, de Laval, Suzanne & Åkerblom, Petter (red.) (2010). *Den lärande staden*. 1. uppl. Umeå: Borea

Lilja, Elisabeth (1995). *Människosyn och samhällsplanering*. Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering (Nordplan)

Mitchell, Don (2003). *The right to the city: social justice and the fight for public space*. New York: Guilford Press

Nyström, Jan (2003). *Planeringens grunder: en översikt*. 2.[rev. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Olsson, Lina (2008). *Den självorganiserade staden: appropriation av offentliga rum i Rinkeby*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2008

Thompson, Ian H. (2000). *Ecology, community, and delight: sources of values in landscape architecture*. London: E & FN Spon

Whyte, William H. (1980). *The social life of small urban spaces*. Washington, D.C.: The Conservation Foundation

Elektroniska referenser:

Anjou Mikael (Sydsvenskan, 03-03-2011), Artikel: *Sluttande bänkar "avslutas"*
Tillgänglig: <http://www.sydsvenskan.se/malmo/article1400387/Sluttande-bankarbri-tunneln-rdquoavlutardquo.html> (2011-05-03)

Bjerde Sven (2011), *Med fokus på människor i stadsplaneringen*
Tillgänglig: http://www.vartgoteborg.se/prod/sk/vargotnu.nsf/1/ovrigt,mer_fokus_pa_manniskor_i_stadsplaneringen. (2011-05-09)

Boverket (2007), *Bostadsnära natur inspiration & vägledning*. 1. uppl.
Karlskrona.
Tillgänglig: http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2007/Bostadsnara_natur.pdf (2011-05-02)

Eniro (2011), *Kartor*
Tillgänglig: http://kartor.eniro.se/qvery?what=map&search_word= (2011-08-16)

Pihlblad Maud (2007), Artikel: *Den trygga staden - men för vem?*
Tillgänglig: http://www.kulturvast.se/kulturvast_templates/Kultur_ArticlePage.aspx?id=8479 (2011-04-20)

Stockholms stad (2011), *Stockholms vision 2030*
Tillgänglig: <http://miljobarometern.stockholm.se/main.asp?mo=12> (2011-05-10)

Sveriges Arkitekter (2005), *Sienna priset 2005, Östra Ågatan*
Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s17193> (2011-05-13)